

ושׁוב נצאה אל הדרך...

החשיבות של טיולים בטבע, הן לשלוות הנפש והן מההיבט הקוגניטיבי, אינה שנויה במחלוקת. מחנכים ושוחררי טבע ממליצים לאנשי הוראה לצאת עם הילדים לטיולים וכן לחנך לסביבות ירוקות בכל מסגרות החינוך: בבתי הספר, בגנים ובמתנ"סים. זאת ברוח פילוסופים כמו פסטלוצ'י, פרובל ורוסו, אשר אמר "איני מוצא הערכה אצילית יותר לאלוהות מאותה השתאות אילמת שהצפייה במעשיו מעוררת אצל כל אחד ואחד".

בשנת 1909, כשהיה צבי שרפשטיין מורה בבית הספר העברי בטרנוב שבפולין, ביקר אצלו יצחק אפשטיין, המורה ממושבות הגליל, כדי לצפות בשיעור סיפורי תורה. וכך תיעד שרפשטיין את הביקור בזיכרונותיו (גדולי החנוך בעמנו, 1964): "אני שואל: מהו קדם ומהו ים? והתלמידים עונים: הצד בו יאיר השמש בבוקר הוא מזרח או קדם, והצד בו יבוא השמש לעת ערב, הוא מערב או ים. שומע אני ולבי רחב. אפשטיין לא התפעל. הוא פנה אל התלמידים וביקש מהם דבר קטן: להצביע בתוך החדר איזהו צד מזרח ואיזהו מערב וכן צפון ודרום. ומה גדולה הייתה המבוכה! הילדים, עליזי התשובות המילוליות, ישבו תוהים. עירומו של החינוך המילולי הבהיק לפני והבהילני". דוגמה זו, כפי שכותב גיל גרטל בספרו **דרך הטבע**, מבטאת היטב את התורה כולה, שכן היא מדגישה את ההבדל שבין למידה מילולית עיונית לבין למידה שיש לה משמעות של ממש בעולם המציאות.

החשיפה היום-יומית של הילד הצעיר אל הירוק הנפלא של העצים, אל רחש הציפורים ואל שכשוך המים היא הלמידה הטבעית. עם זאת, כמחנכים עלינו גם להבטיח את הערך המוסף של היציאה אל הטבע גם לאחר הטיול: כיצד הילד מעבד את החוויות הרבות מן הטיולים ומהדרכים שבהן צעד? האם כל דרך היא טיול או כל טיול הוא דרך, דרך לחיים?

האינטנסיביות של החיים היום אינה פוסחת על הילדים: ההורים ממהרים בבוקר לעבודה, הבית כמרקחה והפרידה חפוזה. בתנאים אלה במרבית המקרים הליכה ברגל אל הגן אינה אפשרית, וכך מחמיצים הילדים את החוויה החושית הכרוכה בטיול הבוקר. בשל הקצב המהיר של החיים המודרניים אנו מאבדים את הרגישות לאותן דרכים שבהן אנו צועדים בשגרת חיינו: האם נבחין בקן הנמלים השוכן בדרך מהבית אל הגן? האם נהיה רגישים דיינו לעצור ולהביט אל-על אל העץ העומד בדרכנו מאז ומתמיד ועליו קן של ציפור? האם אפשר לפתח רגישות כלפי הסביבה, ואם כן – כיצד נעשה זאת בגן הילדים?

הלמידה הבין-תחומית היא למידה המתרחשת באופן טבעי בגן הילדים, כאשר גננת חושפת את ילדי הגן למושג חדש, לרעיון חדש או לכל נושא נלמד, החל מחגי ישראל וכלה במיומנויות קוגניטיביות כמו מנייה, חריזה ועוד. הילדים הצעירים לומדים מתוך התנסויות, וככל שההתנסויות מוחשיות יותר כך גדלה השפעתן הקוגניטיבית לטווח הארוך. חוויות אלה יעצבו בסופו של התהליך את אישיותם, את תחומי העניין שלהם ואת היותם הם. אם כן, כיצד מיישמים זאת בגן? כיצד ניתן לפתח רגישות לסביבה ומוטיבציה לתיעוד הסביבה בגן בלי לפגוע בחוויית הטיול הטבעית של הילדים? כיצד ניתן לכוון את הילדים, אשר בגילם הצעיר אינם בקיאים ברזי הכתיבה והקריאה, לתעד את חוויותיהם מן הדרכים ומהטיולים? לשם כך הגננת יכולה להשתמש במוזיקה, באמנות, בטיולים, בריקודים, בהתעמלות ובפעילויות דומות המפעילות את כל החושים, וכך תיווצר חוויה חושית שתעודד מוטיבציה, סקרנות, חקר וחשוב מכול – חשיבה.

יצחק אפשטיין מיטיב לתאר את חשיבותו החינוכית של הטיול:

בלמדנו את ראשית כתיבת הארץ נוציא את תלמידינו החוצה נראה אותם את רוחות השמים, נעלה אותם על ראש תל ויראו את היער, את הסלעים את המורד. נורידם אל הבקעה, נעבירם את הנחל, נוליכם העינה ונשאו עיניהם וראו את השפלה, את המישור, את הרמה, והרגישו את הרוח והתכוונו אל העננים העבים והקלים, ונגעו בצמחים והרטיבו את אצבעותיהם ברסיס הטל, ופקחו את עיניהם והביטו אל התבל ומלואה והבינו אז לאמרי פינו.

יד ביד לדרך

שרית קפלנסקי

כללו של דבר, השיטה הטבעית מביאה את הלימוד לידי מעשה ולא למדרש לבד, לידי תנועה וחיים, ולא לאותיות מתות הנקראות מעל הספר. הספר בא רק לחזק את ידיעות הילד ולקבוע בזיכרונו מה שראה בעיניו, נגע בידיו ושמע באוזניו (יצחק אפשטיין, "השיטה הטבעית מהי", מחקרים: קהלת, 1947, עמ' 3-18).

היציאה לטיול בגן, למשל, יכולה להיות אירוע קבוע או פעילות המשך בעקבות שיר, סיפור או ממצא שהביא לגן אחד הילדים: עלה שלכת שמצא, אבן או חוויה שהייתה לו בדרך מהבית לגן. לדוגמה, בכל בוקר, בעת המפגש, הילדים מספרים על חוויות מיום האתמול או מהבוקר. הנה דבריו של יוסי (בן 6) מגן חובה "ארבל" ממבשרת ציון, המתאר את דרכו מהבית לגן. סיפורו של יוסי עודד את ילדי הגן לספר ולהעלות רעיונות שונים לתיעוד דרכם מהבית אל הגן.

יוסי: "בדרך שלי מהבית לגן ראיתי עץ והיו לו פרחים בצורה של מברשת אדומה וגדולה. בכל פעם שאני עובר לידו הוא מדגדג אותי..."

מהתיאור של יוסי אפשר להבין שהוא מגיע ברגל אל הגן אך איננו יודעים את שם העץ שעליו הוא מדבר. אולי אין זה עץ אלא שיח מטפס? אולי פרח?

גננת: "יוסי, האם אתה חושב שתוכל להראות לנו את הדרך אל העץ? האם הוא רחוק מהגן? אולי נצא לראות אותו ביחד?"
יוסי: "חוצים את הכביש הקטן, לא הגדול שכאן, עולים במדרגות למעלה ואז יש את המדרגות שהם שמה... ורואים את העץ שמציץ מהגדר."

אם הדבר אפשרי, כדאי מאוד לצאת לטיול קצר ולהביט בעץ "המיוחד". אם העץ רחוק, אפשר לבקש מהילד לצלם את העץ ולהביא לגן את התצלום.

זו גם הזדמנות מצוינת לבקש מהילד לנסות לתעד את הדרך, לצייר מפה המתארת את הדרך מהבית אל הגן ולסמן במפה היכן ראה את העץ. כך נוכל לדעת אם העץ רחוק מן הגן או קרוב אליו. זו גם הזדמנות להבין מדוע צריך מפה וכיצד מפה יכולה לעזור לנו להסביר לאחרים את הדרך שבה צעדנו. המפה של יוסי והטיול אל העץ יעוררו בילדי הגן מוטיבציה לתעד את דרכם מהבית אל הגן.

העץ בעל המברשות האדומות עורר את סקרנותם של ילדי הגן. יוסי הביא תצלום שלו וגם צייר מפה ובה סימן היכן נמצא העץ. כך יכולנו לצאת לראות את העץ; לקחנו את מגדיר העצים ובעזרתו יכולנו לזהות את שמו של העץ.

בעזרת הסיפור של יוסי התעוררה בילדי הגן מוטיבציה לצייר את

מלמעלה למטה: (1) יוסי והקליטמון (2-3) מפות שצייר יוסי ונטע, ילדי הגן, המציינות את מיקום עץ הקליטמון בעקבות טיול אל העץ (4) צילום הקליטמון מתוך: עצי ארצנו: מדריך לזיהוי עצים. מאת י' גלון, וי' בן-שחר (2010), ירושלים: משרד החקלאות

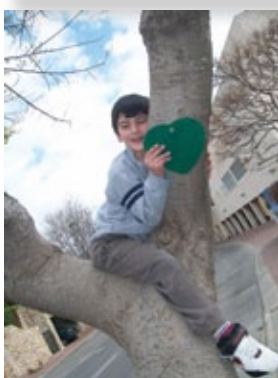
הדרך מביתם אל הגן. הילדים שיתפו את ההורים וציירו מפות בעזרתם. היו ילדים שסימנו במפה מקומות שהיו רוצים שכל הגן יגיע אליהם, כגון גני שעשועים או חורשה מיוחדת. הילדים החלו להתעניין במפות של חבריהם, למדו את שמות הרחובות והכיכרות שמסביב לגן וניסו לצייר עוד מפות גם בגן. סגנונות התייעוד של המפות היו שונים מילד לילד.

כגננת יכולתי ללמוד רבות על כל ילד מהמפה שצייר וממספר הפרטים שהוסיף: האם הוא מזהה את הצדדים? האם יש מסלול ברור של הדרך? האם יש התייחסות לסביבה, לעצים, לפרחים ולבעלי החיים? מה היה חשוב לו כשצייר את המפה? ועוד. כדאי גם להביא לגן מפות מקצועיות מסוגים שונים: אטלסים, ספרי הדרכה לרחובות הערים, ציורי מפות של אמנים או של מגלי עולם, מפות עתיקות ומפות חדשות. הילדים יוכלו לעיין בהן וההתבוננות בהן תעודד סקרנות ושאלת שאלות.

עם חשיפת הילדים לסוגי המפות אפשר להביא לגן גם ספרים ושירים הנושאים את המסר של הטיול ושל הדרך. השיר שכל ילד בגן מכיר ונחשף אליו הוא שירה הנפלא של נעמי שמר **הטיול הקטן** ("לטיול יצאנו"). הילדים שרים אותו ורוקדים לצליליו. ניתן גם לתעד את השיר בציור. בעזרת התייעוד יוכלו הילדים להבחין בפרטים חדשים: אילו מקומות מזכירה המשוררת בשיר? אילו בעלי חיים וצמחים פגשו הילדים בשיר? האם השיר מזכיר את הטיולים שלנו מהגן לשדה? בעקבות השיר של נעמי שמר נתעד את דרכנו מהגן אל השדה, נספר את מי פגשנו וכיו"ב.

אף שהדרך לשדה קבועה ושגרתית, כל ילד צייר אותה בדרך אחרת. היו ילדים שציירו את שדרת העצים, היו שציירו את קן הנמלים שראו בדרך והיו שציירו ציפורים שפגשו וכך הלאה. ניתן להפנות את תשומת לבם של הילדים לדמיון ולשוני שבין הטיול של נעמי שמר ובין הטיול שלנו וגם לשוני ולדמיון בין התייעודים שלהם.

יש ספרי מסע רבים ונהדרים למבוגרים ולצעירים. ספרים אלה מעבירים מסרים באמצעות מסע, בעיקר על דרך חיים ועל ערכי החיים. בחיפושי אחרי ספרי מסע נתקלתי בספר המקסים "שום דבר" שכתבה מיריק שניר (איורים: אליאור שניר). הספר מתאר בסיפור פשוט, תמים וקסום דרך של ילד שאין אנו יודעים את שמו, הצועד בדרך אל הבית ומוצא **דבר**: "ילד אחד אל הבית הלך, מצא

5) תמונות עליונות) ילדי גן "ארבל" במבשרת מתבוננים במפות אמיתיות (5 תמונות תחתונות) ילדי גן "ארבל" בפעילויות במסגרת המיזם "חבק עץ"

איורים של ילדי גן "ארבל" בעקבות הסיפור "שום דבר" מאת מיריק שניר

על הדרך דבר ולקח. מה שם הדבר, מי יודע?"

הילד ההולך אל ביתו בסיפור זה פוסע על השביל הצר בין מציאות לדמיון. ה"דבר" שהוא מוצא בדרך עשוי להיות מציאותי או דמיוני, בעבורו הם היינו הך. כאשר הילד מפריח לאוויר את שאלתו: "מה שם הדבר? מי יודע?", הוא מקבל מענה שונה מחיות שונות: "קווה קווה, פיץ פיץ, זום זום, שוש שוש, אה אה!" מתברר לו שעל אותה שאלה יכולות להיות תשובות שונות, תלוי את מי שואלים. לעומת זאת, במפגש האחרון עם האיש, הילד נדהם להיווכח ש"דבר" אינו נתפס בחושיו של המבוגר, והוא "שום דבר" בעבורו. הילד הרך, שאינו יכול ואינו מוכן לוותר על דמיונו ועל ידידיו המלווים אותו בדרך, מאמץ אל לבו את "הדבר" שהמבוגר כינה "שום דבר" ולוקח אותו הביתה.

את הסיפור מלווים האיורים המקסימים של אליאור שניר, המאיירת ברגישות את דרכו של הילד אל ביתו תוך הקפדה על הפרטים הקטנים המעבירים לנו את המסר שהילד הוא חלק מהסביבה ובדרכו הוא מכבד את הסביבה. הגודל היחסי של האיור של הילד לעומת הסביבה מעביר את המסר שהוא חלק ממנה: הוא משתלב בה, שומר עליה ודואג לה ואינו שולט בה.

בחברת השפע החומרנית, המושפעת מצג המחשב וממרקע הטלוויזיה, חברה שבה הילדים מקבלים דבר-מה חדש מדי יום ביומו, לא נותר לילדים הרבה מקום לדמיון. גם הכבוד לסביבה ולדרך שבה אנו צועדים אבד. העיור הנמרץ ואיבוד השטחים הירוקים לטובת בניינים דוחף אותנו לחפש בספרים את המסרים: גם כשיוצאים לדרך, לטיול או למסע, "שום דבר" הוא גם משהו. לאחר שהילדים חוו את הסיפור הם המחיזו אותו, סיפרו אותו ושוחחו עליו. ניסינו להגדיר את המושג "דרך" גם בהקשר של הדרך שלנו מהבית אל הגן. כגננת אני יכולה ללמוד ולהבחין בנתונים רבים מדברי הילדים: כיצד הילד תופס מושג מסוים? באילו הגדרות הוא משתמש? כיצד התגבשה אצלו הגדרה מסוימת? איזו חשיפה עודדה אותו לבנות מושג זה או אחר? אפשר לבחון את דברי הילדים על פי ההגדרות של המושגים במילון:

טיול: הליכה או נסיעה לשם בילוי או לשם הכרת מקומות.

דרך: (1) רצועת אדמה כבושה להליכה או לנסיעה אשר מחברת בין שני מקומות או יותר; (2) מנהג, אופן התנהגות.

מפה: תרשים של ארץ או של אזור גאוגרפי.

כדאי לחפש את ההגדרות יחד עם הילדים ולהדגים כיצד המילון הוא כלי להשגת מידע. במילון נוכל לגלות את צירופי המילים שיופיעו לצד המילה דרך כגון "דרך המלך", "דרך חתחתים", "דרך צלחה", "תפילת הדרך" ועוד. צירופי מילים אלה עלו בשיחות עם הילדים; הם התעניינו בפירושים של הסמיכויות ואף החלו להשתמש בהן כששוחחו על הנושא.

למילה "דרך" משמעויות רבות וכדאי לעמוד על כך עם הילדים. כאשר אני עורכת שיחה עם הילדים, בייחוד בתחילת נושא חדש או מושג חדש שהזדמן לשיחה, אני מתעדת את דבריהם כדי שאוכל לעיין בדברים שנאמרו, לקבל משוב על הידע ועל ההבנה שלהם ולהמשיך את התהליך במקום שנפסק. להלן כמה הגדרות למילה "דרך" מפי הילדים:

☺ ניר: "דרך... זה משהו שאם לא הולכים בדרך הנכונה לא מגיעים לגן. דרך זה גם כשנוסעים וגם

- כשטסים במטוס וגם שהולכים. דרך זה גם טיול אבל טיול זה בלי אוטו, כי בטיול זה בשביל הכיף וזה גם עם אנשים שאתה אוהב. וצריך גם קצת שמש בשביל טיול".
- נבו: "דרך זה מפה לפה לשם ואחר כך לפה. כי ככה זה דרך".
- איתן: "דרך זה רחוק וזה מקום שצריכים ללכת אליו בשביל או במסלול הנכון. אם אתה הולך במסלול הנכון אז זה סימן שאתה בדרך המלך".
- נילי: "דרך זה שאתה הולך ופוגש כל מיני דברים. כביש וגם מכוניות וגם חיפושית ונמלה. אם אתה בדרך שבאוטו, אז אתה לא יכול לפגוש נמלה. אם אתה בדרך של ברגל, אז אתה כן פוגש נמלה. אני רוצה ללכת בדרך של הרגל כי אני רוצה להראות לאימא את החיפושית".
- יוסי: "שזה שביל ממקום למקום. הילד הלך לטיול... ובטיול הולכים הרבה יותר דרך. מפה זה המקומות של הדרך. ובדרך שלי יש בעלי חיים שאני רואה כל יום וזה הכלב של השכנים שלי".
- אלה: "בדרך עצרנו בכל דרך אפשר לעשות הפסקה ואז אספנו עלי שלכת. את העלי שלכת הבאתי לגן להוסיף לערמת הזבל שלנו. כי בדרך מהבית שלי לגן יש הרבה עצים".
- עומר: "דרך זה מהבית לגן. אני רוצה לבוא לגן ברגל ואימא רוצה באוטו. אני רוצה לטייל בדרך ולהסתכל על הדברים מקרוב. באוטו זה בכלל לא כיף לי".
- מעיינ: "דרך זה משהו שהולכים בו. טיול נוסעים באוטו דרך הולכים. לא, כי גם בטיול הולכים, אבל בכל טיול יש דרך ולא בכל דרך יש טיול. בעצם אני לא יודעת, אני צריכה לחשוב על זה".
- רום: "בדרך הלכתי ואז ראיתי שבלול אז השארתי אותו בדרך. לא כל מה שרואים בדרך לוקחים הביתה כי זה הבית של החיות. דרך זה גם בית של הרבה חיות. אז אנחנו צריכים לשמור על הדרך".
- בנימין: "הילד הלך לו בדרך ומצא כל מיני דברים בדרך שלו. אבל הצפרדע רצתה להגיד לו תודה שהוא לא פגע בה ולקח אותה, אז היא אמרה לו מצאת קו...קו... וגם כשהוא פגש את העכבר קרה לו את אותו הדבר כי ככה החיות אומרות לך תודה בדרך".
- מיקה: "הילד, אני לא יודעת איך קוראים לו כי הוא יכול להיות כל ילד בעולם שלנו, אז הוא הלך בדרך... והדרך שלו הייתה גם טיול כי ככה הוא עושה לו טיול בדרך שהוא חוזר הביתה. הוא רצה לשמור על הדרך אז בכלל לא היה לו שום דבר ביד זה היה בכאילו".
- יעל: "דרך זה לעבור ממקום למקום גם בהליכה וגם בנסיעה, וגם אפשר לטוס וגם אפשר לשוט. דרך גם לוקחת לך זמן. אתה יכול לצאת לדרך ולחזור בלילה. אם זה לא עבר לך הזמן אז בכלל לא הלכת בדרך".
- נטע: "דרך זה לעבור ממקום אחד למקום שני. בטיול הולכים ברגל ודרך זה גם באוטו וגם במטוס. אם זה באוטו זה בכלל לא טיול. מפה זה כמה מקומות ביחד. אני אוהב מפות, זה כמו ציור אבל יפה יותר כי זה מראה לך הרבה דרכים ואז אתה יכול להגיע אליהם כמו לפארק מים או לים או לסבא וסבתא שלי שגרים רחוק באמירים".

תיאורי הילדים משקפים התייחסות להליכה, לנסיעה ולמעבר ממקום למקום. הם מדברים על ממד המרחק ועל ממד הזמן, על הסביבה, על מקום ועל יצורים החיים במקום. הם גם מבחינים בתפקיד האדם בסביבתו ולדרך שבה עליו לנהוג בסביבה. יתר על כן, ראיית הילדים את המושג מעידה על למידה. הדרך מהבית אל הגן מייצרת למידה, שכן "האדם מגיע לעולם ריק מידיעות, וכל שהוא רוכש, ניכנס להכרתו דרך החושים וההתנסות הדריכות להתרשם מהתופעות היא ראשית לכל למידה" (יוהאן עמוס קומניוס).

לסיום, העיסוק בטבע ובסביבה בגן לימד אותי כמה פשוט, זמין וקל להעניק לילדים תכנים וערכים. הטבע

ילדי גן "ארבל" מאיירים את השיר "הטיול הקטן" מאת נעמי שמר ובעקבות זאת טיול ילדי הגן לשדה ליד הגן.

	15
	10
	3
	8
	6
	44
	10
	12

טבלה מצוירת שבה תיעדה עמית את הצמחים ואת בעלי החיים שראתה

והסביבה נמצאים בהישג ידנו ועלינו להשתמש בהם ככלי למידה וחינוך אקטיבי שערכו רב לאין שיעור מתכנים מלאכותיים שהילדים צורכים באופן פסיבי דרך המדיה והמחשב. העיסוק בנושא הוא בסיס לחינוך לערכי איכות הסביבה ומעורר ערנות לבעיית הצריכה היתרה של משאבי הטבע, שהיא הבעיה המרכזית של המאה העשרים ואחת. אין לי ספק שחינוך לתשומת לב לדרך, להתבוננות בה ולהנאה ממנה, לאהבת הטבע ולכבוד לסביבה כבר בגיל הרך הוא חלק מהפתרון העתידי לבעיה. אני מקווה שחינוך ברוח זו יעודד את הילדים לבחור בעתיד באורח חיים "ירוק" וכי הם ירצו לשמור על הסביבה מתוך אהבת הטבע ואולי אף יציבו את הלמידה וההנאה מהדרך כמטרה נעלה בפני עצמה.

שרית קפלנסקי, מנהלת גן ארבל, מבשרת ציון, מדריכת מ"ט מחוז ירושלים, מרצה בקורסים לסייעות במסלול ללימודי המשך במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין בירושלים, בוגרת השתלמות נגנות מובילות מ"ט תשס"ט וחברת צוות מרכז דע-גן. דוא"ל: saritkaplan@dyellin.ac.il
מפקחת: **אביגיל חביב-בן חמו**, מחוז ירושלים

לקריאה נוספת

- גרטל, ג' (2010). **דרך הטבע: הפדגוגיה הטבעית והטיול החינוכי**, תל-אביב: ספריית פועלים.
- גלון, י', וזילברמן, י' (2009). **מדריך העצים בישראל**. בן-שמן: מודן.
- מודלינגר, א'. יוהאן עמוס קומניוס. אתר האוניברסיטה העברית, ירושלים, <http://techedu.huji.ac.il/techedu/diagnosis/educators5.html>
- קשתן, י', ורוטרי, נ' (תשס"ג). **טיולים קטנים: מדריך לנגנת, על יצורים חיים בסביבתם**. רמת אביב: רמות.
- שניר, מ' (2010). **שום-דבר**. איור: אליאור שניר. חולון: הוצאת יסוד.

ילדי גן "ארבל" מאיירים את השיר "הטיול הקטן" מאת נעמי שמר ובעקבות זאת את טיול ילדי הגן לשרה ליד הגן.